

Natiolecten: het beleid en de praktijk in de naslagwerken

Reglindis De Ridder en Miet Ooms

In 2003 publiceerde de Nederlandse Taalunie voor het eerst een adviestekst over het beleid dat ze wilde voeren rond taalvariatie (Nederlandse Taalunie, 2003). In die tekst werd het idee van de monocentrische standaardtaal voorgoed ingeruild voor dat van een pluricentrische met twee nationale variëteiten of natiolecten in Europa: Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands.

Vanaf dat moment is nationale variatie normaal en beschouwt de Taalunie zichzelf als normbeschrijver en niet als instantie die de norm van bovenaf oplegt. De adviestekst is een sluitstuk van jaren onderzoek en overleg, een kentering die eind jaren 80 al was ingezet.

Eerder dit jaar verscheen het vervolg: het implementatieplan taalvariatiebeleid van de Nederlandse Taalunie (2019a). In dat plan stippelt de Taalunie haar taalvariatiebeleid uit, met aandacht voor corpus-, status- en acquisitieplanning. Dat eerste houdt de beschrijving in van de variatie binnen en buiten de standaardtaal in naslagwerken, het laatste de omgang met taalvariatie in het onderwijs. Statusplanning beoogt dan weer de aanvaarding en waardering van alle taalvariëteiten. De Taalunie geeft ook aan dat de variatie binnen de standaardtaal al wordt beschreven en dat die lopende projecten zullen worden ‘voortgezet en – waar mogelijk – worden geïntensiveerd of uitgebreid’ (Nederlandse Taalunie, 2019a, p. 3).

Volstaan de naslagwerken?

Wij wilden nagaan of de naslagwerken die momenteel beschikbaar zijn voor het Nederlands, voldoende bekend zijn en ook volstaan. Daarom hebben we in maart 2019 een enquête gehouden bij meer dan 200 taalprofessionals. Die mensen werken allemaal professioneel met het Nederlands en behoren tot verschillende beroepscategorieën. Iets meer dan de helft van de respondenten, 56%, zijn Belgen en bijna 40% van de respondenten Nederlanders. Ook een aantal taalprofessionals met een andere nationaliteit hebben de vragenlijst beantwoord.

Onze respondenten kunnen we in vier hoofdcategorieën indelen, maar er is ook een zekere overlapping tussen sommige categorieën. Ze zijn namelijk beroepsmatig behoorlijk veelzijdig. Zo zijn er bijvoorbeeld docenten die ook vertalers en correctoren zijn. Tot de eerste categorie behoren de vertalers en de tolken (34% van de respondenten). De tweede categorie bestaat uit docenten en leerkrachten Nederlands (30% van de respondenten). Redacteuren en tekstcorrectoren behoren tot de derde beroepscategorie (24% van de respondenten) en de auteurs en journalisten vormen de vierde hoofdcategorie (22% van de respondenten).

Deze enquête sluit overigens aan bij een andere enquête die vorig jaar werd gehouden onder meer dan honderd vertalers. Daarin informeerden we naar de mate waarin met name regionale variatie een rol speelt tijdens hun beroepspraktijk en ook aan bod is gekomen in hun opleiding. Ook hier was er een evenwichtige verdeling tussen Belgische en Nederlandse respondenten: 40% van de respondenten gaf aan een Nederlandstalige Belg te zijn en 44% van de respondenten waren Nederlanders.

Het naslagwerk als scheidsrechter

Bijna de helft van de respondenten, namelijk 45%, gebruikt de naslagwerken nog altijd als scheidsrechter. Zij consulteren ze om zeker te zijn dat ze ‘correct Nederlands’ gebruiken. Wat ‘correct Nederlands’ juist betekent voor de respondenten, is echter niet duidelijk. Waarschijnlijk bedoelen ze hiermee dat het tot de standaardtaal in het hele taalgebied en/of in Nederland of België behoort.

37% van de respondenten gaf te kennen dat ze de naslagwerken raadplegen om de juiste betekenis van een bepaald woord of uitdrukking op te zoeken. Met bepaalde woorden/uitdrukkingen zijn ze soms niet echt vertrouwd, omdat die bijvoorbeeld voornamelijk in het andere deel van het taalgebied gebruikt worden. Dan is het belangrijk om na te gaan wat ze daar juist betekenen, om zo misverstanden te voorkomen. Soms worden woorden en uitdrukkingen inderdaad anders gebruikt en zijn er subtiele of minder subtiele verschillen in de betekenis. Denk maar aan het woord ‘enerverend’, dat in Vlaanderen een negatief gevoel uitdrukt en in Nederland niet of toch niet in dezelfde mate (Ooms, 2019).

Het belang van het doelpubliek

44% van de respondenten raadpleegt naslagwerken ook om een tekst en/of vertaling aan te passen aan een specifiek doelpubliek. Sommige teksten zijn immers voor het hele Nederlandse taalgebied bedoeld en andere dan weer enkel voor de Nederlandse of de Belgische markt. Voor taalprofessionals die een bepaald doelpubliek voor ogen hebben, zijn zulke naslagwerken dus onmisbaar. Uit de resultaten van de andere enquête uit 2018 waarin specifiek vertalers bevestigd werden, kwam al naar boven dat de grote meerderheid van de bevestigde vertalers, namelijk 86%, inderdaad wel eens gevraagd wordt om naar het Belgisch-Nederlands (BN) of het Nederlands-Nederlands (NN) te vertalen. 85% van de respondenten gaf aan dat bij zulke vertaalprojecten de woordenschat en terminologie vaak aangepast worden (bv. *bankkaart* (BN) vs. *pinpas* (NN) en *schepen* (BN) vs. *wethouder* (NN)).

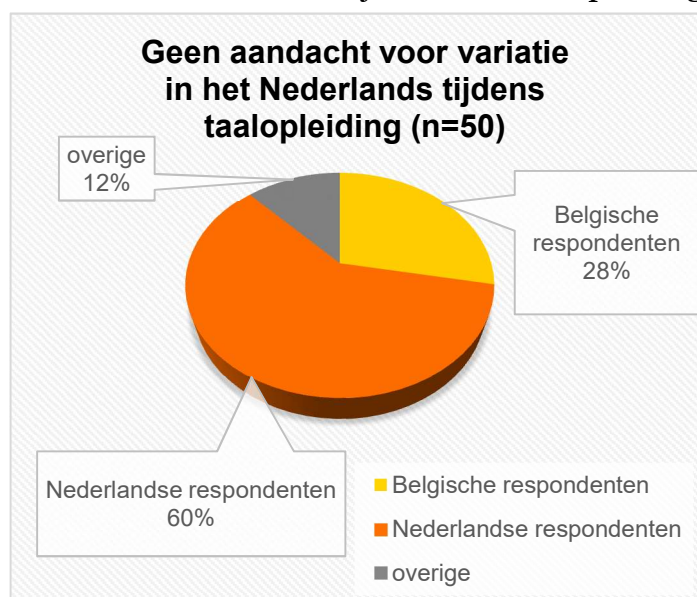
56% van de respondenten verwees echter ook naar het aanpassen van de syntaxis. Hierbij denken we bijvoorbeeld aan de positie van het voltooid deelwoord in een werkwoordelijke eindgroep. 54% verwees naar idiomatische verbindingen die landgebonden kunnen zijn (bv. “*de pannen van het dak*” (BN) vs. “*de sterren uit de hemel*” (NN) *spelen*). Maar ook grammaticale aanpassingen werden door 43% van de respondenten genoemd. Denk maar aan de combinatie van voorzetsels met bijwoorden (bv. *van daar*) in plaats van de in Nederland gebruikelijkere voornaamwoordelijke bijwoorden (bv. *daarvandaan*) (zie ook De Caluwe, 2017, p.134). Hieruit blijkt dat er niet alleen behoefte is aan regiolabels in woordenboeken maar ook in andere naslagwerken zoals grammatica’s. De Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) wordt momenteel gereviseerd en voor de nieuwe versie van de ANS is er een nieuw systeem van labels ontwikkeld dat recht doet aan de variatie in het Nederlands. In de woordenboeken worden de verschillende varianten meestal wel vermeld (bv. *de/het* of meervoud *-s/-en*), maar er staan geen regiolabels bij.

Slechts 19% van de in 2019 bevroegde taalprofessionals wil uitsluitend woorden en uitdrukkingen gebruiken die in het hele taalgebied gangbaar zijn en dus niet beperkt zijn tot België of Nederland. Wanneer in de naslagwerken een restrictielabel (NN of BN) gebruikt wordt, vermijdt die groep dus dit woord of deze uitdrukking. Toch zijn er bijna evenveel respondenten (17%) die aangeven dat ze net bewust op zoek zijn naar woorden of uitdrukkingen die of in Nederland, of in België gebruikelijk zijn. Sommige respondenten ten slotte (14%) zijn zowel op zoek naar woorden en uitdrukkingen die in het hele taalgebied gangbaar zijn, als naar woorden en uitdrukkingen waarvan het gebruik in grote mate beperkt is tot België of Nederland. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de eerder vermelde behoefte om al naargelang het doelpubliek een tekst aan te passen aan een specifiek deel van het taalgebied.

Taalvariatie in de opleidingen van de vertalers

In de enquête van 2018 vroegen we aan de vertalers ook of er tijdens hun taalopleiding

aandacht werd besteed aan de variatie in het Nederlands. Dit kan opgevat worden als de nationale variatie (Belgisch-Nederlands vs. Nederlands-Nederlands) of – ruimer – registergevoeligheid en alle andere variatie in het Nederlands (dialecten, sociolecten, regiolecten, etnolecten, jongerentaal ...). Bijna de helft van de respondenten (47%, n=107) beweerde dat er tijdens hun taalopleiding helemaal geen aandacht aan werd besteed. Wanneer we deze groep verder analyseren, stellen we echter vast dat er significante verschillen tussen de Belgische en de Nederlandse respondenten zijn: 60% van deze respondenten zijn Nederlanders en slechts 28% van deze respondenten Belgen.

Maar ook de leeftijd speelt een rol. Zo blijkt 72% van de respondenten die niets over taalvariatie geleerd hebben tijdens de opleiding, boven de 40 jaar oud te zijn. Deze groep heeft waarschijnlijk zijn diploma behaald voor de officiële erkenning (Nederlandse Taalunie 2003) van het Nederlandse taalgebied als pluricentrisch taalgebied met twee standaardtaalvariëteiten. Sindsdien is ook geleidelijk aan meer openheid tegenover taalvariatie in het algemeen gekomen, die zien we ook gedeeltelijk weerspiegeld in het taalonderwijs, met name het Vlaamse.

Aan de andere kant bleek uit een studie (De Schryver, 2015) van schoolboeken uit het middelbaar onderwijs dat deze boeken nog steeds verouderde opvattingen verspreiden. Daarnaast gaven ze ook blijk van een inconsistente visie op taalvariatie (idem). Het goede nieuws is wel dat 68% van de leerkrachten en docenten Nederlands die de recente enquête over regiolabels in naslagwerken hebben ingevuld, aangaf de variatie in het Nederlands in hun lessen aan bod te laten komen. Ook zij hebben bijgevolg behoefte aan goed lesmateriaal en goede naslagwerken met betrouwbare labels.

Bekende en minder bekende naslagwerken

De overgrote meerderheid van de respondenten blijkt inderdaad niet alleen op zijn taalgevoel af te gaan maar vertrouwt dus op de labels in woordenboeken en andere naslagwerken. Slechts 4% van de respondenten beweerde helemaal geen naslagwerken te raadplegen.

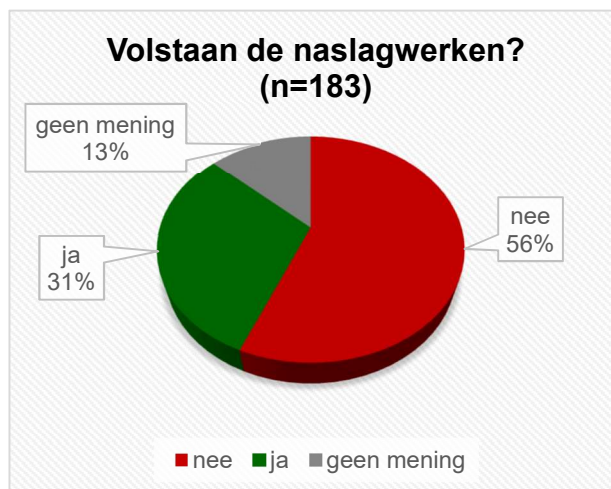
Het *Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal* van Van Dale scoort het hoogst: 70% van de respondenten gaf aan dat ze dit woordenboek gebruiken. Maar de taaladviesdiensten (zie Ooms 2017) doen het ook goed: zo gaf 56% van de respondenten aan de taaladviesdienst van *Onze Taal* en 55% *taaladvies.net* van de Nederlandse Taalunie te gebruiken. 45% van de respondenten gebruikt *VRT taal* en 30% de diensten van de *Taaltelefoon*. Ook de Nederlandse respondenten maken overigens gebruik van die twee laatste Belgische taaladviesdiensten. Hoewel het *Groot Woordenboek Nederlands met onderscheid tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands* (Martin et al., 2018) van Prisma – anders dan Van Dale – al sinds 2009 zowel Belgisch-Nederlands (BN) als Nederlands-Nederlands (NN) systematisch labelt, gebruikt slechts 4% van de respondenten dit woordenboek. Waarschijnlijk wordt Prisma nog te veel met schoolwoordenboeken geassocieerd, waardoor het bij taalprofessionals minder bekend is. Ten onrechte, want op dit moment is dit – weliswaar kleinere – woordenboek waarschijnlijk de enige bruikbare bron voor Nederlands-Nederlandse woordenschat. Het is geen sinecure om alle Nederlands-Nederlandse woordenschat in een woordenboek te beginnen labelen. Dit is een proces van lange adem en het valt dan ook op dat er bij elke nieuwe editie van het Prismawoordenboek na 2009 een toename in het aantal gebruikte NN-labels was. Het Van Dalewoordenboek, dat pas sinds de onlineversie uit 2013 Nederlands-Nederlands labelt, doet dit helaas nog steeds onvoldoende. Wanneer men bijvoorbeeld het Nederlands-Nederlandse bijwoord ‘hartstikke’ opzoekt, staat er bij dit lemma geen NN-label. In het Prismawoordenboek (Martin et al., 2018) krijgt het wel een NN-label. Zo zijn er nog en hele resem andere voorbeelden¹ van Nederlands-Nederlandse woordenschat dat ongelabeld in de Van Dale staat en in het Prismawoordenboek wel een label krijgt. Dit verklaart waarschijnlijk ook waarom slechts 1,7% procent van de lemmata in de Van Dale (online editie 2018) het label NN kreeg, terwijl in het Prismawoordenboek (Martin et al., 2018) 6,4% van de lemmata dit label kreeg (De Ridder, 2019). Ook het gratis, online beschikbare – maar nog onvolledige – Algemeen Nederlands Woordenboek (ANW) van het Instituut voor de Nederlandse taal is nog steeds vrij weinig bekend. 15% van de respondenten gaf aan dit woordenboek te gebruiken.

Andere naslagwerken die zich concentreren op één bepaalde nationale variëteit, blijken nog minder bekend te zijn bij de respondenten. Een wetenschappelijk onderbouwd handboek als *Typisch Vlaams* (Permentier en Schutz, 2015), waarvan de beknopte versie *Hoe Vlaams mag uw Nederlands zijn?* gratis beschikbaar was bij een Vlaamse kwaliteitskrant en bovendien veel media-aandacht kreeg, werd door slechts 7% van de respondenten aangevinkt. Andere naslagwerken van dit type scoorden ook laag. Meer dan de helft (53%) van de respondenten gaf ook aan zulke naslagwerken gewoon niet te gebruiken. De enige uitzondering is *vlaamswoordenboek.be*. Dit is een soort van wiki voor alle variëteiten binnen het Belgische Nederlands. 40% van de respondenten uit zowel België als Nederland kent en gebruikt deze website.

¹ Andere voorbeelden zijn *kerrie*, *klaar-over*, *iemand bij de kladden grijpen*, *klapbrug*, *iets langs zijn koude kleren laten afglijden*, *kleun*, *ik weet het goed gemaakt*, *mal*, *het was hem in de wereld niet meegelopen*, *metterhaast*, *premiedruk*, *redres*, *reflectant*, *het schap*, *dat is maar een schijntje*,... al deze woorden staan zonder NN-label in Van Dale (online geraadpleegd op 31/05/19), maar kregen wel een NN-label in Prisma (Martin et al., 2018)

Wat ontbreekt er?

Meer dan de helft van de respondenten is niet helemaal tevreden met de naslagwerken die momenteel beschikbaar zijn. 56% van de deelnemers gaf aan dat het huidige aanbod niet volstaat. Dat is 61% van de 105 Belgische respondenten en 49% van de 68 Nederlandse respondenten die deze vraag beantwoordden. Dit zijn vooral de vertegenwoordigers van de beroepscategorieën van de redacteurs en de vertalers, maar ook meer dan de helft van de journalisten en schrijvers missen informatie. Volgens 56% van de respondenten ontbreken er vooral labels bij grammaticale en morfologische informatie (bv. meervoudsvormen en lidwoorden). Ook willen ze een algemeen alternatief of een alternatief uit de andere regio voorgesteld krijgen en die ontbreken meestal, althans volgens 39% van de respondenten. Naslagwerken geven doorgaans wel een verklaring, maar niet altijd een synoniem dat als alternatief kan dienen.

Verder vindt 28% van deze respondenten dat het label Nederlands-Nederlands te weinig gebruikt wordt. Een iets kleinere groep, 23% van deze respondenten, denkt hetzelfde over het label Belgisch-Nederlands. Een woord als 'schuimwijn' bijvoorbeeld wordt vooral in België gebruikt voor 'mousserende wijn', maar het krijgt geen label in het Prismawoordenboek of in de Van Dale. In het ANW staat er wel een label: '((vooral) in België)' bij. 26% vindt dan weer dat de labels niet altijd kloppen. Daarom is het belangrijk dat labels regelmatig gereviseerd worden, aangezien het Nederlands net als alle andere levende talen uiteraard constant in beweging is. Zo kunnen sommige uitdrukkingen en constructies ook ingang vinden in het andere deel van het taalgebied, zoals bijvoorbeeld de woordenschat van Vlaamse wieljournalisten (zie Van der Sijs & Willemys, 2009, p.61). De laatste jaren zijn er BN-labels verdwenen uit edities van sommige naslagwerken, omdat de lexicografen oordeelden dat die lemmata ook in Nederland gebruikt worden.²

Ruimte voor iets nieuws

Er is dus wel degelijk interesse in (ver)nieuw(d)e naslagwerken. Meer dan de helft van de respondenten is geïnteresseerd in een naslagwerk voor het Nederlands-Nederlands. Van die geïnteresseerden zijn twee derden Belg. Toch wil ook 42% van alle Nederlandse respondenten graag zo een naslagwerk. Interessant genoeg is bijna 70% van de respondenten ook voorstander van een (ver)nieuw(d) naslagwerk voor het Belgisch-Nederlands. Dat is opmerkelijk aangezien het Belgisch-Nederlands al minstens twintig jaar lang bestudeerd en beschreven wordt (bv. Instituut voor Nederlandse Lexicologie, 2005). Het Nederlands-Nederlands wordt nog niet zolang beschreven en het aantal bruikbare naslagwerken is ook enorm beperkt. Bovendien zijn er al heel wat bronnen voor het Belgisch-Nederlands beschikbaar. Dan nog is het natuurlijk belangrijk dat ze up-to-date blijven. Zo dateert de laatste update van het Referentiebestand Belgisch-Nederlands (Instituut voor Nederlandse Lexicologie, 2005) alweer uit 2005. Een Referentiebestand Nederlands-Nederlands is er tot op heden niet. Vooral de beroepscategorie van de vertalers kijkt uit naar zulke nieuwe

² Bijvoorbeeld *animatie* [vermaak], *betreffend* [bedoeld, genoemd] en *excuseer!* [neem me niet kwalijk]. Die woorden staan nu zonder label in de laatste editie van de Van Dale (online geraadpleegd op 31/05/19)

naslagwerken voor het Nederlands-Nederlands (64% van alle vertalers) en het Belgisch-Nederlands (70% van alle vertalers), maar ook meer dan de helft van de docenten en de journalisten heeft interesse in nieuwe naslagwerken voor beide variëteiten van het Nederlands. Dat blijkt uit de gegevens in de onderstaande tabel.

Zou je geïnteresseerd zijn in een (nieuw) naslagwerk voor:	Nederlands-Nederlands	Belgisch-Nederlands
vertalers/tolken (n=69)	64%	70%
docenten/leerkrachten (n=60)	53%	68%
journalisten/tekstschrijvers (n=45)	51%	76%
redacteurs/correctoren (n=49)	49%	71%

Conclusie

Uit beide enquêtes wordt duidelijk dat heel wat taalprofessionals behoefte hebben aan naslagwerken die de variatie binnen het Standaardnederlands gericht en correct beschrijven. De bestaande naslagwerken zijn niet altijd even bekend of vertonen lacunes. Niet alleen volstaat het aantal gebruikte regiolabels niet, er is ook behoefte aan regioaanduidingen bij grammaticale en morfologische aspecten. Hoewel taalvariatie binnen de opleidingen al wat beter aan bod komt, is ook hier nog ruimte voor verbetering.

Het is dus belangrijk goede handboeken en naslagwerken te maken. Maar er moeten ook opleidingen komen in het kader van permanente vorming, zodat meer ervaren vertalers en taalprofessionals op de hoogte blijven van de recentere ontwikkelingen in het Nederlands en het taalbeleid van de Taalunie. Hier is een rol weggelegd voor de Nederlandse Taalunie om haar beleid goed uit te dragen bij die mensen die dagelijks professioneel met het Nederlands bezig zijn. Dat de Taalunie wel degelijk begaan is met de opleiding van vertalers blijkt ook uit de Nederlands-Vlaamse expertbijeenkomst over de taalvaardigheid van vertalers die ze in juni 2019 organiseert, maar ook uit het nieuwe *Vertaalpleidooi* (Nederlandse Taalunie, 2019b).

Referenties

- De Caluwe, Johan (2017): Van AN naar BN, NN, SN,... Het Nederlands als pluricentrische taal. In: G. De Sutter (ed.) *De vele gezichten van het Nederlands in Vlaanderen. Een inleiding tot de variatietaalwetenschap*. pp. 121-141. Leuven: Acco.
- De Ridder, Reglindis (te verschijnen in 2019): Dutch national varieties in contact and in conflict. In: R. Muhr, J. A. Mas Castells & J. Rueter (eds.), *European Pluricentric Languages in Contact and Conflict*. Wien: Peter Lang Verlag.
- De Schryver, J. (2015). De verwarring weerspiegeld. Over taalvariatie in de Vlaamse schoolboeken. *Over Taal*, 2015(4), 62-65.
- Instituut voor Nederlandse Lexicologie (2005). *Referentiebestand Belgisch-Nederlands 1.0 (RBBN 1.0)* (2de ed.). Leiden: Nederlandse Taalunie.
- Martin, W., Smedts, W. & Hofman, M. (eds.) (2018). *Prisma Groot Woordenboek Nederlands met onderscheid tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands*. Houten: Uitgeverij Unieboek-Het Spectrum.
- Nederlandse Taalunie (2003). *Rapport Variatie in het Nederlands: eenheid in verscheidenheid. Beleidsadvies opgesteld door de Werkgroep Variatiebeleid van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren*. <https://over.taalunie.org/rapport-variatie-nederlands>. Geraadpleegd op 31 mei 2019.

- Nederlandse Taalunie (2019a). *Implementatieplan taalvariatiebeleid*.
<http://taalunieversum.org/inhoud/variatie-het-nederlands-en-andere-talen/taalvariatiebeleid>. Geraadpleegd op 31 mei 2019.
- Nederlandse Taalunie (2019b). *verTALEN voor de toekomst. Een nieuw vertaalpleidooi*.
<http://taalunieversum.org/publicaties/vertalen-voor-de-toekomst-een-nieuw-vertaalpleidooi>. Geraadpleegd op 31 mei 2019.
- Ooms, M. (2017). Het Nederlands in België in de taaladviezen. 1. De rol van de Nederlandse Taalunie en Taaladvies.net. *Over Taal*, 2017(1), 9-11.
- Ooms, M. Enerverend – het vervolg. <http://taalverhalen.be/miniononderzoekje/enerverend-het-vervolg>. Geraadpleegd op 24 april 2019.
- Permentier, L. & Schutz (2015). *Typisch Vlaams*. Leuven: Davidsfonds.
- Van der Sijs, N. & Willemys, R. (2009). *Het verhaal van het Nederlands: een geschiedenis van twaalf eeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker.

Reglindis De Ridder is postdoctoraal onderzoeker aan de afdeling Neerlandistiek van de Universiteit van Stockholm.

e-mail: reglindis.deridder@nederlandska.su.se

Miet Ooms is vertaler, expert taalvariatie en vrijwillig wetenschappelijk medewerker aan de KU Leuven, campus Leuven.

e-mail: miet@webred.be